

RECENZE

Tomášek Michal. Právo na Hedvábné cestě. Praha: Karolinum, 2022, 359 s.

Michal Tomášek, uznávaný právník a sinolog, se problematikou Dálného východu zabývá několik desítek let. Svou mimořádnou erudici zúročil v mnoha knihách a studiích, které vzbudily zaslouženou pozornost odborné a laické veřejnosti. Po dosavadním vrcholu jeho vědecké tvorby, rozsáhlé monografii *Právní systémy Dálného východu* (I. díl, Praha, 2016; II. Díl, Praha, 2019), se do rukou čtenářů dostává další skvělá kniha z jeho pera, *Právo na Hedvábné cestě*, vydaná v renomovaném pražském nakladatelství Karolinum. Jde o velice zajímavou práci nejen svým obsahem, ale i tím, jaké otázky nastoluje.

Knih sleduje příběh *Hedvábné cesty*, kulturní spojnice mezi Západem a Východem, od jejich počátků ve 2. století před Kristem do konce čínského císařství v roce 1911. Úhel pohledu autora není jen čistě právnícký, ale je daleko širší: kulturologický. To je dáno logikou věci. Hedvábná cesta jako soubor suchozemských a námořních tras spojujících Evropu s Čínou byla prostředkem kulturní výměny mezi těmito vzdálenými regiony. Po staletí po ní proudily komodity i myšlenky: do Číny se dostávalo evropské sklo, drahé kovy, objevy v geometrii a astronomii, křesťanství či právní učení, do Evropy čínské hedvábní, porcelán a vynálezy jako papír, střelný prach, kompas, papírové peníze nebo nudle, postupně i filozofické ideje, bojová umění a tradiční čínská medicína. Právo tedy nebylo jediným artiklem, ve starších dobách navíc vyvolávalo zájem druhé strany spíše výjimečně. To se změnilo až na prahu moderní doby, kdy tradiční čínské právo pro svoji zaostalost bránilo rozvoji obchodu a začalo být pokládáno za jednu z hlavních příčin stagnace a slabosti Číny. Tehdy byl naopak zájem Číňanů o západní právo značný a vyústil v jeho převzetí.

Čínská právní tradice, jak autor dokládá, se v mnoha směrech lišila od evropské tradice římskoprávní. Podobnost existovala prakticky jen v tom, že čínské právo a římské právo bylo recipováno v dalších zemích jejich kulturního okruhu a v jejich rámci každé z nich získalo nadčasový paradigmatický význam, a to bez ohledu na dílčí difference, které přinesl právní vývoj. V porovnání s Evropou byla role práva v Číně zřetelně menší. Život lidí ovládaly v první řadě normy morální, což byl důsledek vlivu konfuciánství. „*Právo bylo v Číně chápáno toliko ve smyslu penálním a právní vztah mohl vzniknout jen za předpokladu, že byla porušena morální norma.*“ (s. 17) Dokonce soudit se o právo bylo podle *Konfuciových zásad* chápáno jako nemorální, protože by to odporovalo přirozenému pořádku věcí. Také strukturální a systémové rozdíly mezi čínským a evropským právem, vyrůstajícím na římskoprávním základě, byly nezanedbatelné. Co do pramenů bylo čínské právo pestřejší: postupně bylo možné se v něm setkat s obyčejí (ve sféře rodinného života), kodexy (v oblasti trestního a správního práva) a precedenty (v trestním řízení). Ve starším evropském právu dominovaly obyčejy, legislativy bylo pomálu, o existenci soudcovského práva můžeme spíše pochybovat (alespoň v nejstarších dobách). Čínská právní doktrína nikdy nedělila právo na soukromé a veřejné, což bylo pro kontinentálně evropské právo vždy typické. Pokud by i někdy Číňané uznávali tento právní dualismus, konfuciánství vyznávající princip hierarchie výše a níže postavených osob by učinilo bezpředmětnou zásadu soukromoprávní rovnosti. Z evropských přístupů vybočuje také podřízení obchodu přísné státní kuratele, čili v podstatě jeho zařazení do sféry veřejnoprávní.

Také ve vzájemném obchodování, majícím počátek v období starověkého Říma a Číny pod mocí dynastie Chan, nebyl vliv práva prvořadý. Více se projevoval význam organizace obchodu, který se uskutečňoval pod dozorem čínských úředníků a pak přes prostředníky, a jeho prolínání s diplomacií. Zatímco Číňany římské právo neovlivnilo, na obchod s hedvábím reagovala římská legislativa proti přepychu. Dočasně posílení role práva v Číně přinášela změna právní ideologie: prosazení legismu zdůrazňujícího disciplinaci právem (tresty) místo morálkou, na níž stavělo konfucianství. Nakonec ale došlo k syntéze obou učením, která nebyla tak protikladná, jak se zpočátku zdálo. Naopak změkčení represivnosti práva přinesla expanze buddhismu v prvních stoletích po Kristu, jehož opěrnými body se staly četné kláštery.

Obchodní styky udržovali s Čínou také Byzantinci, ale ani oni svým právem právo čínské nijak nepoznamenali. Na rozdíl od Byzance zde byla věnována pozornost rozvoji regulací, které bychom označili za veřejnoprávní. Po Hedvábné cestě se do Číny dostávala další učení: nestoriánství, manicheismus a zoroastrismus. Oproti buddhismu byl ale jejich vliv nepatrný. Odlišně tomu mělo být v případě islámu, který ovlivnil čínské právo v manželských, rodinných a dědických záležitostech za času dynastie Tchang (vládla v letech 618–906), jedné z nejúspěšnějších v čínských dějinách. Rozvíjeno bylo též cizinecké právo pro přistěhovalce, které včetně ostatních cizinců pokládali Číňané tradičně za barbary. Se silou vlivu buddhismu, natož pak konfucianství (respektive neokonfucianství) se však islámský vliv nemohl měřit.

Obchod a kulturní výměna mezi Západem a Východem kvetly i po ovládnutí Číny Mongoly ve 13. století. Ti založili novou dynastii Jüan, která zreformovala čínské právo podle mongolských představ. Zavedeno bylo např. privilegované postavení Mongolů na úkor ostatního obyvatelstva. Za vlády Mongolů „byla obnovena Hedvábná cesta v celistvosti obou tras, pozemní i námořní“ (s. 149) „Období Jüan je považováno za vrchol jejího rozvoje a za zenit Číny jako námořní mocnosti.“ (s. 136) Mírové soužití Západu a Východu (*Pax Mongolica* 1279–1365) rozmachu obchodu a kultury svědčilo. Nešlo přitom jen o obchodní a kulturní vztahy, nýbrž i o eventuální spojení Evropanů a Mongolů v boji proti muslimům. V této době se také Čína otevřela křesťanství, křesťanským misionářům a řeholním řádům zakládajícím kláštery. Církevní právo však zájem Číňanů nevyvolalo.

Nástup dynastie Ming v roce 1368, která nahradila nepopulární mongolské vládce, znamenal prudký návrat ke konfucianským tradicím. To se odrazilo i v právu, které směřovalo k zakonzervování. Obchodní vztahy těžce poškodil iracionální zákaz námořního obchodu v roce 1371, který jen povzbudil nelegální aktivity a pirátství. Postupně se ukazovala slabina čínského sinocentrického despotismu v čele s císařem – Synem Nebes, kterému obyčejně chyběl smysl pro realitu: při hlásání čínské nadřazenosti nad cizinci/„barbary“ zůstal nepovšimnutý civilizační a tedy i mocenský vzestup Západu, který se měl stát pro Čínu co nevidět hrozbou.

Pro éru zámořských objevů a kolonialismu byla příznačná snaha západních států proniknout do Číny a Japonska nejrůznějšími způsoby: od násilných až po nenásilné. Podle autora byli v úsilí dostat se do Číny asi nejúspěšnější Portugalci. Podařilo se jim to brzy, nenásilně a dlouho tam hráli významnou roli. Rusové jako první Evropané navázali s Čínou diplomatické styky na bázi rovnosti. Angličané uspěli díky použití vojenské síly. Do značné míry selhali Španělé, jimž se nevyplatily pokusy o silové řešení a tendence jednat s Čínou jako rovný s rovným. V Japonsku neměli úspěch ani Portugalci, ani Španělé, ale Holanďané, kteří neusilovali o christianizaci, a mnohem později v důsledku vojenského nátlaku Američané. Tomuto tlaku nebyla schopna čelit ani čínská dynastie Ming, ani poslední císařská dynastie v Číně Čching (od roku 1644), původem z Mandžuska. Nepomohly

ani utilitární zákazy šíření křesťanství, nepřiliš důsledně vynucované. Výsledek úspěšné koloniální expanze zachycovaly nerovnoprávné smlouvy vnucené Číně západními státy: nejprve Velkou Británií v roce 1842, posléze i dalšími mocnostmi. Ty těmto státům zajišťovaly sféry vlivu, jejich občanům právo exterritoriality a výsadu konzulární jurisdikce, jakož i další privilegia. Podobných výhod se ještě před koncem 19. století domohlo v Číně i Japonsko. Z Hongkongu a Macaa byly kolonie pod cizí suverenitou, v prvním případě pod britskou, v druhém pod portugalskou.

Na ponížení Západem a ztrátu území zareagovali Číňané snahou o reformy, která ale byla ve srovnání s Japonci rychle modernizujícími svoji zemi jen polovičatá. Reformátory zajímala především technika a technologie „barbarů“, která srazila Čínu na kolena. Právo a politika zůstávaly bohužel dlouho téměř mimo reformní záměry, protože zde byl odpor konzervativců nejsilnější. Moderní ideje svobody a rovnosti, jakož i subjektivních práv a záruk právního státu (např. nezávislost justice) podle nich odporovaly tradičnímu přirozenému pořádku věcí prosazovanému konfucianstvím. Situaci komplikoval odpor lidí proti cizincům a „cizí“ dynastii, který ústil v povstání nespokojených.

Ještě před pádem císařství v roce 1911 došlo k pokusům o novou kodifikaci práva a konstitucionalizaci státu podle zahraničních, nejvíce japonských, respektive německých předloh. Nicméně šlo pouze o první nesmělé kroky, o hledání, při kterém se střetávalo nové se starým. Modernizační trendy jednoznačně sledoval nově založený Nejvyšší soud. Bylo jasné, že modernizace nejenom práva bude hlavním úkolem nastupující republiky.

Celkově lze říci, že *Tomášková* kniha nepochybně překonává dnes už klasickou práci *Vladimíra Liščáka Čína – dobrodružství Hedvábné cesty: po stopách styků Východ – Západ* (Praha: Set out, 2000, 366 s.), která právní problematiku pomíjí. *Tomášek* ve své publikaci významně prolomuje doposud převládající eurocentrické pojetí vývoje lidské společnosti. Ukazuje také svět jako mnohem více propojený, než si většina lidí myslí, a to od dávné minulosti. Čtenář se nutně musí ptát, do jaké míry jsou pravdivé obecně sdílené představy o globalizaci jako moderním fenoménu. Vždyť vznik rozsáhlých říší ve starověku a kulturní výměna mezi Západem a Východem zahrnující i šíření náboženství a různých učení, o níž *Tomášek* tak poutavě píše, globalizaci jednoznačně připomíná. Totéž platí pro kolonialismus v éře novověku a vůbec pro rozpínání západní kultury. Zároveň nám kniha demonstruje, že historický vývoj neprobíhá na pomyslné přímce, že velké civilizace zažívají vzestupy a pády, ale i regenerace. Čína je příkladem takového kulturního cyklu. Je jedinou civilizací starověku, která přežila hluboko do 19. století, respektive v řadě aspektů až do dneška. Kulturně o mnoho předběhla západní svět, aby jím byla v novověku překonána a pokořena, a nyní zažívá nový vzestup, vzbuzující i určité obavy. To, proč byla kdysi Západem předběhnuta, *Tomášek* v knize pojmenovává: nechuť k inovacím, přesvědčení o vlastní dokonalosti a nadřazenosti, přehnaná úcta k tradici a předkům mající kořen v konfucianství, uzavírání se světu, těžkopádný a zkorumpovaný byrokratismus. To jsou důvody strnulosti, která pak nedokázala vzdorovat agresivní expanzi zemí, které vsadily na svobodu, soutěž a inovace, na dravost kapitalismu. Dnes jako by se situace obracela a Čína světu představila projekt Pás a cesta, vlastně Novou Hedvábnou cestu. Spolu s autorem se musíme ptát, do jaké míry lze těmto plánům věřit. Autor je v tomto ohledu opatrně optimistický, ale současně připomíná výrazná čínská kulturní specifika. Myslím, že s tímto závěrem lze souhlasit, i když je evidentní, že pro nejbližší budoucnost se sblížení s Čínou odkládá pro mocenské aspirace Číny a celkově rostoucí napětí mezi Západem a Východem. Recenzenta by zajímal autorův názor, k čemu eventuální prohloubení kulturní výměny s Čínou v budoucnosti povede: zda k větší westernizaci Číny, nebo k orientalizaci Evropy, či ke vzniku jakéhosi kulturního amalgámu? A je toto multikulturní směřování vůbec žádoucí?

Na závěr nelze než konstatovat: výborná kniha, přinášející množství informací s akceptovatelnými závěry, fundovaná, navíc čtivá a v nádherném provedení (s množstvím vyobrazení a map). Recenzent ji může každému vřele doporučit.

Pavel Maršálek*

Gregor Martin. *Základy římského práva: Historický úvod, pramene a subjekty*. Praha: Leges, 2022, 263 s.

Recenzovaná publikace doc. JUDr. Martina Gregora, Ph.D., nazvaná *Základy římského práva: Historický úvod, pramene a subjekty*, si v úvodu klade za cíl zmapovat úvod do studia římského práva pro potřeby posluchačů právnických fakult. Takovýto cíl obvykle klade na autora dvojí nároky, jelikož samotný text musí obstát nejen po stránce odborné, ale i po stránce didaktické. Hned v úvodu této recenze musím s radostí konstatovat, že autor těmto nárokům, alespoň dle mého soudu, dostal měrou vrchovatou a vytyčený cíl zcela naplnil.

Gregor navazuje na díla učebnicového charakteru svých předchůdců,¹ přičemž se snaží v rámci textu aplikovat i některé poučky známé z moderní didaktiky² a z děl zahraničních autorů. Recenzovaná publikace se snaží vyrovnat se s některými otázkami souvisejícími s dnešním směřováním výuky římského práva, které autor sám předestřel ve své předchozí publikaci.³

Publikace vyniká svou přehledností, bohatým poznámkovým aparátem, ale i přehledným členěním a formální úpravou. Autor vhodně kombinuje výklad s citacemi pramenů, ale i s praktickými příklady a odkazy na dnešní právní úpravu. Čtenářský komfort rovněž zvyšuje oddělení stěžejních informací a informací doplňujících prostřednictvím dvojí velikosti písma. Jako zvláště užitečné se pak jeví seznamy odkazů na doplňující a téma rozvíjející prameny a literaturu, které jsou uvedeny na konci každé podkapitoly. Kniha vychází vstříc svým čtenářům, kterými mají být dle slov autora studenti právnických fakult připravující se na zkoušku z římského práva, jelikož klíčové pojmy a informace, které je nutné si osvojit, jsou zřetelně zvýrazněny pomocí odpovídajících grafických prostředků. V neposlední řadě nelze pominout ani to, že práce je mimořádně čtivá a pro čtenáře, který obor římského práva teprve začíná studovat, srozumitelná a přehledná. Z hlediska formy tak recenzovaná publikace splňuje veškeré požadavky, které moderní didaktika na nově vznikající učební texty klade.

I z obsahového hlediska dle mého názoru kniha splňuje nároky kladené na moderní materiální didaktické prostředky a je na ní dobře znát symbióza dvou autorových rolí, totiž

* Doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D. Katedra teorie práva a právních učení Právnické fakulty Univerzity Karlovy. E-mail: marsalep@prf.cuni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5797-4442>.

¹ Jako inspirační zdroj se nabízí například I. díl publikace *Úvod do studia soukromého práva římského* od profesora Josefa Vančury, jehož úvodní části svou strukturou odpovídají dělení, které pro svou publikaci zvolil Martin Gregor, opomenout však nelze ani další významná díla učebnicového charakteru, na které autor ve svém textu řádně odkazuje. Viz: VANČURA, Josef. *Úvod do studia soukromého práva římského. Díl I*. Praha: Typus, 1923.

² Viz například: PRŮCHA, Jan. *Moderní Pedagogika*. 4., aktualizované vydání. Praha: Portál, 2009, s. 276–280.

³ Viz GREGOR, Martin. *Historiografia římského práva na Slovensku: Príbeh štyroch profesorov*. Praha: Leges, 2021.